

"Sexueel misbruik" als denk- en handelingskader

Inleidende beschouwing over

"Handelen bij vermoeden van sexueel misbruik
van kinderen en jeugdigen,
Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren,
door de Commissie Sexueel Misbruik van Jeugdigen,
NVO, NIP, NVP, NVK, NVJG,
Van Gorcum / Dekker & van de Vegt, Assen, 1994,
ISBN 90-232-2892-8

door Dr Frans E.J. Gieles

Inleiding

In 'De Bolderkar' werd door iemand die zichzelf "deskundige" noemde, een groot aantal malen de 'diagnose' *sexueel misbruikt* gesteld. Er werd grootscheeps opgetreden, maar uiteindelijk niets bewezen. Terecht kwamen beroepsmensen in verzet tegen de gevolgd procedures en werkwijzen, als eerste de NVO, de Nederlandse Vereniging van Pedagogogen, Onderwijskundigen en Andragologen. De hoofdinspecteurs van de Volksgezondheid, Geestelijke Volksgezondheid en Jeugdhulpverlening hebben toen een commissie samengesteld met de opdracht procedures en werkwijzen voor te stellen bij het vermoeden van sexueel misbruik van jeugdigen. Deze commissie heeft nu haar rapport uitgebracht. Geen vrijblijvende opinie: uit dit boek zijn "specifieke richtlijnen gelicht die (...) als veldstandaard worden beschouwd en als zodanig bij de inspectiebezoeken gehanteerd zullen worden" (p XI). "Alle hulpverleners en hulpverlenende instanties dienen bij onderzoek en behandeling bij sexueel misbruik protocollair te werken" (p 101).

Wie zich bezighoudt met jeugd-ouderen relaties, ook die met ruimte voor intimiteit en desgewenst sexualiteit, kan aan dit boek niet voorbij gaan. Het boek zal het denk- en handelingskader zijn voor alle beroepsbeoefenaren in dit vlak, dus ook van de opleidings, maar ook van de codes en regels in het werkveld. In dit artikel bespreek ik dit boek als inleiding op het platformoverleg. Ik kan dit niet anders dan kritisch doen.

Wat is sexueel misbruik?

Waar gaat het boek over? We zoeken de definitie op van het kernwoord in de titel. Definities zijn belangrijk: hoe breder men definieert, hoe meer gevallen men vindt. Zo hanteerde Nel Draijer in haar onderzoek een vrij brede definitie van 'sexueel misbruik' en zij vond dus ook veel sexueel misbruik.

Deze commissie kiest voor een nog ruimere definitie. Beperkte Draijer zich tot daadwerkelijke aanrakingen, de commissie heeft "uiteindelijk gekozen voor een uitbreiding van de definitie van Draijer" (p 19):

"Onder *sexueel misbruik* van kinderen wordt in deze richtlijnen verstaan:

- het betrekken van een kind in *sexuele activiteiten*, of het doen van pogingen daartoe, dan wel er mee dreigen, of er beangstigende toespelingen op maken, of een appèl doen op min of meer latente *sexuele gevoelens*,
- ten behoeve van de bevrediging van eigen (lust of macht) behoeften van de pleger,

- tegen de zin van het kind, of waarbij het kind het gevoel heeft zich er niet aan te kunnen onttrekken, als gevolg van lichamelijke of relationeel overwicht, emotionele druk, dwang of geweld, of waarvan het onvoldoende begrip heeft, of die niet passen bij de ontwikkelingsleeftijd van het kind."

Een centraal begrip in deze definitie is *sexuele activiteiten*. Hieronder worden begrepen:

"het door het kind ondergaan of moeten uitvoeren van sexuele handelingen, het blootgesteld worden aan exhibitionisme, het moeten dulden van sexuele toena^dderingen, het zich moeten ontkleden met een sexuele intentie, het kind passief of actief betrekken bij op erotische prikkeling gericht beeld- of geluidsmateriaal (bijvoorbeeld film, video, foto, tekening of 06-lijnen)." (p 20)

Deze definitie is een opsommende, bestaande uit drie delen die als en... en... en... te lezen zijn, terwijl elk der drie delen een of... of... of... structuur heeft. Zo'n definitie kan dus heel veel bevatten. Ook het begrip *sexuele activiteiten* is ruim ingevuld.

Volgens beide definities is bijvoorbeeld het volgende op te vatten als *sexueel misbruik*:

- het door het kind moeten uitvoeren van sexuele handelingen
- ten behoeve van de eigen machtsbehoefte van de pleger
- waarbij het kind het gevoel heeft zich er niet aan te kunnen onttrekken als gevolg van geweld.

Accoord, lijkt me. Maar ook het volgende valt onder de definitie:

- Een appèl doen op de min of meer latente sexuele gevoelens van een kind
- ten behoeve van de eigen lustbehoefte van de pleger
- die niet passen bij de ontwikkelingsleeftijd van het kind.

Zo ook het volgende:

- Het passief betrekken van een kind bij een op erotische prikkeling gerichte tekening
- ten behoeve van de eigen lustbehoefte van de pleger
- waarvan het kind onvoldoende begrip heeft.

De strekking is duidelijk: sexuele gevoelens dienen latent (verborgen, onbewust) te blijven tot een zekere, niet door het kind te bepalen leeftijd. De latentie-leeftijd dient in stand te worden gehouden.

Vul voor "sexuele gevoelens" nu eens, in: "religieus / moreel / politiek / wiskundig of technisch besef" en we weten wat 'religieus / moreel / politiek / wiskundig / technisch misbruik' is. Maar daar gaat het boek niet over, het gaat alleen over *sexueel misbruik*.

Opmerkelijk is dat "sexueel" en "erotisch" hier feitelijk als synoniemen worden gebruikt; het onderscheid vervalst. Wat erotisch is, is ook sexueel. Erotiek dus louter als voorspel, niet als handeling op zich. Erotiek zonder sexuele bedoeling bestaat in de ogen van de commissie niet. Misschien hebben ze het nog niet ontdekt, deze 'deskundigen'.

Opmerkelijk is ook de nevenschikking van lust- en machtsgevoelens.

Een bruikbaar begrip heeft niet alleen een correct omschreven inhoud, dat wat er onder valt, maar ook een afgrenzing: hetgeen er niet onder valt. De best bruikbare begrippen hebben ook een tegenpool: het tegenovergestelde. Een bruikbaar begrip heeft ook een plaats tussen andere begrippen: nevenschikkende, onderschikkende of overkoepelende begrippen. *Van dit alles is alleen een afgrenzing

*een voorbeeld: het begrip 'Verkeers(on)veiligheid': een goed en bruikbaar begrip dat de veiligheid kan verhogen.

te vinden. Wat zou het tegenovergestelde van *sexueel misbruik* zijn: *sexueel gebruik*? *asexueel misbruik*? *sexueel verkeer*? Wat zouden nevenschikkende begrippen kunnen zijn: *religieus misbruik*? *religieus gebruik*? Geen woord erover. Wel over afgrenzingen:

"Lijfelijk contact tussen ouders en kinderen heeft een positieve betekenis, ook in de opvoeding. De grens van misbruik ligt daar, waar bij een (jong) kind het knuffelen ophoudt en de gesexualiseerde omgang begint. De meeste ouders weten waar de grenzen liggen.

In de pedagogische omgang met een volwassene (...) kan het kind actief of passief een appèl doen op de seksuele gevoelens /behoeften. Als het kind uitnodigt tot gesexualiseerde omgang en de volwassene gaat daar op in, is er sprake van *sexueel misbruik*." (p 21).

Uit deze afgrenzing blijkt dat *alle* gesexualiseerde omgang, ook de door het kind *geïnitieerde*, 'sexueel misbruik' is. Dus ook degene die de definitie letterlijk neemt en het volgende doet, pleegt *sexueel misbruik*:

- het betrekken van een kind in seksuele activiteiten
- ten behoeve van de lustbehoefte van het kind,
- waarvan het onvoldoende begrip heeft.

(toch)

Letterlijk valt dit buiten de definitie, omdat het tweede streepje uit de definitie niet van toepassing is. Uit de gehele tekst echter blijkt dat dit niet de bedoeling van de commissie is. Van eigen lustbehoeften van kinderen is nergens sprake, ze worden niet erkend of zelfs helemaal niet gezien. En als ze er al zijn, is er op ingaan "gesexualiseerde omgang", dus *sexueel misbruik*.

Waarom eigenlijk?

"Ook al wordt wel eens gedacht dat seksuele handelingen van volwassenen met kinderen niet altijd tot schade leiden, meestal is dit wel het geval.

Sexuele omgang met kinderen wordt wel eens gerationaliseerd door te stellen dat sex juist goed voor hen kan zijn: 'Het kind heeft ook recht op de seksuele component in de omgang' en 'Juist het onderzoek naar de gesexualiseerde omgang brengt psychische schade toe aan het kind'. Hier staat tegenover dat de volwassene noch het kind de mogelijke schadelijke gevolgen op langere termijn kunnen overzien, ook wanneer er geen sprake is van fysieke mishandeling of dwang.

Het belangrijkste uitgangspunt is dat de handelingen of omgangsvormen in de seksuele sfeer voor het kind schadelijk kunnen zijn. Met 'schade' wordt bedoeld een negatief effect op het subjectief welbevinden van het kind en/of het inperken van zijn psychisch, sociaal of lichamelijk functioneren, nu of in de toekomst." (p 16).

Dus: omdat seksuele ervaringen schadelijk kunnen zijn. Dat kunnen ze zijn, ja, maar juist ook asexuele opvoeding en zeker sex-vijandige of sex-fobische opvoeding kan schadelijk zijn in de bovenvermelde zin. Er kunnen nog wel meer dingen schadelijk zijn: verhuizing, echtscheiding, verkeersdeelnamen, tv- of videogeweld, nitraat in de onder dwang te eten spinazie, conserveermiddelen in de worst, kleurstoffen in de jam... maar ja, daar gaat het boek niet over.

In het hele boek is geen positief woord te vinden over sexualiteit en de plaats daarvan in 's mensen leven. Wel heel kort een visie op opvoeden: "De ouders moeten structuur aanbrengen in het leven van hun kind, grenzen stellen en richting geven aan de ont-

wikkeling." De vraag naar eigen ruimte door het kind wordt erkend, maar gestreeft dient te worden naar "een evenwicht tussen richting geven aan de ontwikkeling en het verlangen naar zelfbepaling bij het kind." Ouderlijke macht wordt positief genoemd, mits aangewend "in het belang van het kind". Die richting is in de rest van het boek duidelijk aangegeven: een asexuele kindertijd; sex is voor later. Dus opvoeden tot sexualiteit, niet van sexualiteit.

Hoe met het vermoeden om te gaan?

Signalen

"Er bestaat (...) geen 'profiel' van verschijnselen of klachten, dat direct wijst op sexueel misbruik." Er zijn wel *waarschijnlijke* en *mogelijke* signalen. "Er is altijd meer dan één signaal noodzakelijk om een vermoeden van sexueel misbruik te rechtvaardigen. Het blijft steeds noodzakelijk andere verklaringsgronden voor de signalen te overwegen, te formuleren en zonodig te onderzoeken." (p 30). Een lijst van signalen wordt gegeven (p 31 ev): *waarschijnlijke* en *mogelijke* signalen. Onderzoek heeft, zegt men, uitgewezen dat die *waarschijnlijke* signalen "beduidend vaker worden aangetroffen bij sexueel misbruikte kinderen en zelden bij kinderen die te maken hebben (gehad) met andere traumatiserende factoren" (p 31).

Een probleem bij de interpretatie van de signalen is dat ze worden afgezet tegen "normaal sexueel gedrag". Maar daarover is nu juist weinig bekend. Op p 117 verschijnt een lijst met gedragingen en percentages per leeftijd. Het vreemde aan die lijst vind ik dat misschien wel de meeste gedragingen die door de onderzoekers (Frieden cs) "sexueel" worden genoemd, mijns inziens door kinderen helemaal niet als sexueel worden beleefd en bedoeld. Bijvoorbeeld "rondlopen in ondergoed" of "te dicht bij staan". Het zijn de volwassenen, in dit geval de onderzoekers, die dit als *sexueel* benoemen. Zeker voor wat vrijer opgevoede kinderen ligt hier het gevaar dat het spontane wordt geïnterpreteerd als het *sexuele*.

Onderzoek

Indien het vermoeden van sexueel misbruik gerezen is, dient er zorgvuldig diagnostisch onderzoek plaats te vinden. Al in het stadium van een vermoeden dient men een collega te raadplegen. Het onderzoek dient altijd multi-disciplinair te zijn en moet slechts door daartoe opgeleide beroepsmensen te worden uitgevoerd. Er wordt een "casusteam" gevormd: een team rond kind en pleger. De vereiste kennis en kunde van de onderzoekers en hulpverleners wordt omschreven. Het onderzoek dient overigens gericht te zijn op hulpverlening, niet op bewijsvoering. Verschillende typen onderzoekssituaties worden beschreven: vrijwillig, strafrechterlijk, civielrechterlijk, contra-expertise. Ook de benodigde contacten met instanties worden beschreven. De Bolderkar-ervaring proeft men terug in passages als "De anatomische poppen mogen, evenals andere hulpmiddelen, niet als enige onderzoeksmiddel gebruikt worden en kunnen nimmer dienen als juridisch bewijs." (p 51).

Procedures

De commissie beschrijft uitvoerig de juridische aspecten en procedures. In een bijlage staan de belangrijkste wetsteksten bijeen. Dit is nuttige informatie: over aangifteplicht, meldingsplicht, verschoningsrecht, inzage recht, registratieright, beroepsgeheim, rechten van ouders, klachtprocedures enzovoort.

De commissie trekt ook nog een conclusie, namelijk dat een algehele aangifteplicht zoals die in de USA min of meer voor iedere burger bestaat, leidt tot te veel valse aangiften, zo ongeveer de helft van de ruim twee miljoen aangiften per jaar. Wat men wenst is een meldingscode voor beroepsbeoefenaars van alle beroepsgroepen. Zo'n code wordt bindend afgesproken onder beroepsgenoten en wordt gesanc-tioneerd door het tuchtrecht (p 78 en 80).

Preventie

Er is oog voor de maatschappelijke factoren, de machtsverschillen tussen mannen en vrouwen en die tussen volwassenen en kinderen. "Zorgvuldige sexuele opvoeding en tijdig aangevangen sexuele voorlichting en -vorming kunnen wezenlijke wapens zijn tegen sexueel misbruik" (p 96). Er worden ook kritische woorden gewijd aan (Ameri-kaanse) preventieprogramma's die mogelijk meer kwaad dan goed doen, namelijk "dat sexualiteit als iets geheims, negatiefs en gevaarlijks wordt beschouwd" (p 97).

"Plegergeruchten"

Het denkkader is slechts dat van 'sexueel misbruik', dus slechts dat van 'pleger' en 'slachtoffer'. Wat vroeger gewoon "roddel" heet-te, heet nu deftig "plegergeruchten" (p 36 & 118).

Gesteld dat die er zijn. (U werkt bijvoorbeeld in een speeltuin en heeft nogal eens een kind op schoot - een voorbeeld uit de reali-teit van de werkgroepspraktijk.) De commissie wenst dan paniek te voorkomen en pleit voor een 'draaiboek bij plegergeruchten'. Er wordt er een als voorbeeld gegeven (p 118). Er dient een team van coördinatoren gevormd te worden vanuit tal van instanties. Dit team dient permanent bereikbaar te zijn, ook 's avonds en in de weekends. Alle geruchten, bekende gevallen en lopende onderzoeken worden "geïnventariseerd" (lees m.i.: nader onderzocht). "Voorlichting" wordt in brede kring gegeven.

Het is maar dat u weet wat er, vermoedelijk geheel buiten u om, allemaal gebeurt als er over u geroddeld wordt. De richtlijnen eindigen (grappig? cynisch? onwetend?) met de richtlijn: "Vermijd het woord crisis".

Nabeschouwing

1. Zorgvuldig

De commissie heeft getracht om Amerikaanse, Engelse, Oude Pekela-ren Bolderkartoestanden te voorkomen. En inderdaad: in de genoemde landen had zo'n boek een beduidend andere inhoud gehad. Op tal van plaatsen wordt zorgvuldigheid bepleit. Er wordt gepleit voor colle-giaal overleg, multi-disciplinair onderzoek, zorgvuldige diagnostiek, duidelijke procedures, gedegen opgeleide beroepsverleners. In tal van zinnen proef ik dat er in de tweede versie nuances zijn inge-voegd. Gestreeft wordt naar hulpverlening, niet naar veroordeling. Ik concludeer dat binnen het aangegeven denkkader zorgvuldig werk is afgeleverd.

2. Benaauwend

Het denkkader zelf is echter benaauwend en voor kritiek vatbaar. Het is echter nauwelijks kritiseerbaar geformuleerd en kennelijk niet als zodanig overdacht; eerder stiltwijgend aanvaard als vanzelf-sprekend. Het denkkader, aangegeven door het kernbegrip *sexueel misbruik*, geeft de volwassene slechts de rol van *pleger* en het kind slechts de rol van *slachtoffer*: voor beiden benaauwend. Van 'partners' of 'betrokkenen', zoals in het vertaalde Deense stuk, is hier geen sprake. Het woord 'intimiteit' of 'relatie' komt niet voor. Het is het denkkader van het asexuele kind, van de verplichte

latentieleeftijd, van de richtinggevende ouders, de burgerlijke moraal; de wereld van de vanzelfsprekendheden die niet ter discussie staan, die "natuurlijk" genoemd worden en die niet als "cultureel" worden herkend.

Het is dit denkkader dat zal worden onderwezen, dat zal verschijnen in bindende beroepscodes.

3. Containerbegrip

Begrippen zijn belangrijk omdat ze het denken en handelen sturen. Dit boek is bedoeld om het handelen te sturen. Het centrale begrip hierbij, dat het denken en handelen dus zal gaan sturen, is sexueel misbruik. Een container-begrip, waarin zowat alles past. De omschrijvingen van de inhoud ervan zijn zeer ruim, ruimer nog dan al gebruikelijk was. Zowel de component 'misbruik' als de component 'sexueel' zijn bijzonder ruim ingevuld. Er zijn geen nevenbegrippen genoemd, geen onderschikkende of overkoepelende begrippen, er is geen tegengesteld begrip. Er is slecht afgegrensd: "De meeste ouders weten waar de grenzen liggen" (p 21).

Het gevolg is dat zo ongeveer alles sexueel misbruik genoemd kan en ook zal worden.

4. Te ver gegaan

De commissie had de opdracht procedures te ontwikkelen bij het vermoeden van sexueel misbruik. Dat heeft de commissie gedaan, maar onderweg is de commissie nog heel wat verder gegaan. De onderliggende bedoeling van de beroepsverenigingen en de hoofdinspecteurs zal geweest zijn: sexueel misbruik te voorkomen. Door de wijze waarop de commissie het centrale begrip sexueel misbruik heeft uitvergroot tot een containerbegrip, blijkt de commissie in feite niet alleen het sexueel misbruik, maar alle sexualiteit uit het kinderleven en de kind-volwassenrelaties te willen bannen.

Sterker nog: ook alle erotiek, omdat erotiek en sexualiteit in dit rapport gelijkgeschakeld zijn. Knuffelen schijnt nog net te mogen, als je er maar zelf geen lust bij ervaart, want als je dan nog eens doet "ten behoeve van de bevrediging van de eigen lust-behoefte" (zie de definitie, tweede streepje, p 19), ben je meteen een "pleger". Eenmalig knuffelen dus; als je het leuk vindt, niet meer doen. "In het belang van het kind": ze schijnen zikenzel 'stok' te moeten worden: "Sekte mannen/vrouwen": zie het rapport van Nel Drajer;

5. Mislukt compromis

Ik voelde bij vele passages dat deze bediscussieerd waren en dat er uit de meningsverschillen uiteindelijk een meer genuanceerde stellingname tevoorschijn is gekomen. Uiteindelijk echter vind ik het bereikte compromis tussen progressieven en conservatieven mislukt omdat de nuanceringen van de progressieven uiteindelijk de centrale boodschap - die conservatief is - voor meer mensen nog weer aanvaardbaar maken.

6. Wezenlijk anders

Ik moet constateren dat het genoemde denkkader en de onderliggende maar o zo duidelijke boodschap van dit besproken boek wezenlijk verschilt van de manier van denken in de nvsh, de werkgroepen JOR(is) (enzovoorts) en de verwante organisaties. De kernbegrippen zijn anders, de denkwijze is anders, de moraal is anders, kortom het denk-kader is wezenlijk anders. Daarbij moeten we vaststellen dat het denkkader van dit boek overall onderwezen zal worden en in tal van procedures, protocollen en beroepscodes zal verschijnen, zonder nog ter discussie te staan. Men is immers 'deskundig beroepsbeoefenaar'... mét de bijbehorende macht...

Ik constateer dit maar en eindig met de vraag:

Wat kan het antwoord zijn van nvsh, werkgroepen JOR(is) (enzovoort) en aanverwante organisaties en individuen?

[wasmakergewoens papier + typemachine: Rijpushkes.]